

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ, МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Стаття присвячена актуальній для сьогодення проблемі – розвитку творчого самовираження зростаючої особистості. Особлива увага надається питанню формування у старших дошкільників прагнення та здатності об'єктивувати своє „Я”, активізації їхніх творчих проявів. Зазначається, що художньо-творча діяльність є тим особливим способом, завдяки якому дитина має можливість повною мірою проявити себе, продемонструвати навколишнім свої здібності та можливості. Зокрема, розкривається специфіка створення сприятливих умов для об'єктивації старшими дошкільниками свого природного потенціалу. Увага зосереджується на значущості педагогів дошкільних навчальних закладів та батьків у формуванні потреби та здатності зростаючої особистості виразити своє „Я”.

Ключові слова: творчість, творча активність, творче самовираження, художньо-творча, діти старшого дошкільного віку.

Статья посвящена актуальной проблеме – развитию творческого самовыражения растущей личности. Особое внимание уделяется вопросу формирования у старших дошкольников стремления и способности объективировать свое „Я”, активизации их творческих проявлений. Отмечается, что художественно-творческая деятельность является тем особым способом, благодаря которому ребенок имеет возможность в полной мере проявить себя, продемонстрировать окружающим свои способности и возможности. В частности, раскрывается специфика создания благоприятных условий для объективации старшими дошкольниками своего природного потенциала. Внимание концентрируется на значимости педагогов дошкольных учебных заведений и родителей в формировании потребности и способности растущей личности выразить свое „Я” творчески.

Ключевые слова: творчество, творческая активность, творческое самовыражение, художественно-творческая деятельность, дети старшего дошкольного возраста.

Annotation. The article is dedicated to an important problem nowadays – the creative self-expression development of a growing personality. Attention is paid to a question of the ambition and ability formation by older pre-school children for the objectification of their „ego”, activation of their creative self-expressions. It is mentioned that activity is the only means with the help of which a child can express himself/herself completely, show everyone his/her abilities and possibilities. In particular, a specific character of the encouraging environment creation by older pre-school children for the objectification of their natural potential is revealed. Attention is paid to teachers' importance in pre-school institutions and parents in the formation of needs and ability of a growing personality to express constructively his/her „ego”.

Key words: creativity, creative activity, creative self-expression, older pre-school children.

Розвиток природного потенціалу зростаючої особистості сьогодні є однією з-поміж актуальних проблем дошкільної освіти (Закон України „Про дошкільну освіту”, Базовий компонент дошкільної освіти, його методичне забезпечення та діючі програм розвитку). Саме тому увага фахівців спрямована на розвиток у дитини дошкільного віку здатності самовизначатися, проявляти творчість у життєвому просторі відповідно до вікових можливостей (Л. Артемова, А. Богуш, З. Борисова, Н. Гавриш, О. Кононко, В. Кузьменко, К. Крутій, Н. Кудикіна, С. Ладивір, Т. Піроженко, З. Плохій, Т. Поніманська та інші).

Наукові зазначають, що процес самовираження, прояви творчості пов'язані з виникненням низки новоутворень дошкільного дитинства, зокрема, із системою „Я” – діти старшого дошкільного віку прагнуть активно реалізувати себе, об'єктивувати для інших та самих себе власні здібності. Важливість проблеми посилює усвідомлення ролі дошкільного віку у процесі розвитку особистості. За твердженням фахівців, етапи формування

особистості як самостійного суб'єкта зумовлені такими чинниками, як: оволодінням дошкільником власним тілом, виникнення у них довільних рухів у контексті формування перших предметних дій: ходю, самостійним пересуванням, що породжують певну самостійність стосовно інших; усвідомленням здатності до різних самостійних дій та рішень, зародженням самосвідомості, перших уявлень та знань про власне „Я”; розвитком мовлення як форми існування свідомості. Таким чином, процес становлення особистості охоплює як невід'ємний компонент формування її свідомості та самосвідомості. Як зазначають психологи, особистість не можна зводити лише до її самосвідомості, до її „Я”, проте не можна відривати їх одне від одного (Н. Авдєєва, Д. Ельконін, О. Кононко, М. Лісіна, В. Мухіна, А. Сельвестру та інші).

З огляду на зазначене, творче самовираження зумовлене потребою дітей у самопізнанні, прагненні вирізнитися з-поміж інших. Вагому роль у цьому контексті відіграє художньо-творча діяльність. У сучасній психолого-педагогічній літературі висвітлюються різноманітні підходи до розуміння особливостей творчості зростаючої особистості, здійснюється інтенсивний пошук ефективних шляхів розвитку природного потенціалу. Проте, як засвідчує аналіз наукової літератури, проблема розвитку природного потенціалу, творчості, самовираження дітей дошкільного віку у художньо-творчій діяльності в ранньому онтогенезі вивчена на недостатній глибині, що й зумовило вибір теми наукової розвідки.

Мета дослідження – висвітлити ефективні форми, методи та прийоми розвитку художньої творчості дошкільників як способу самовираження.

За висновками Б. Ананьєва, О. Леонтьєва, елементарні форми самосвідомості починають складатися і розвиватися у дитини упродовж дошкільного віку у процесі активної діяльності. Появу самосвідомості наприкінці дошкільного дитинства фахівці виділяють як важливе якісне новоутворення. Характеризуючи дошкільне дитинство, О. Леонтьєв зазначив, що це період первісного фактичного становлення особистості, період розвитку особистісних „механізмів” поведінки. У дошкільні роки розвитку дитини, підкреслив автор, „зав'язуються” перші „вузли”, встановлюються перші зв'язки та ставлення, які утворюють нову, вищу єдність діяльності й, разом з тим, нову, вищу єдність суб'єкта – єдність особистості. Оскільки вік дошкільного дитинства є періодом фактичного становлення психологічних механізмів особистості, він визначається таким значущим”. Отож, особливого значення набуває проблема оптимізації творчого потенціалу особистості дитини для раннього онтогенезу. Оскільки, на думку Л. Виготського, О. Запорожця, зростаюча особистість у процесі пізнання навколишнього світу відчуває потребу, бажання вільного творчого вираження свого „Я”, а в такий спосіб самовиражаючись, діти дошкільного віку дедалі більше пізнають себе та відкривають для оточуючих нове про себе у різних видах художньо-творчої діяльності.

Чутливість дошкільників до образних вражень, нездоланна цікавість до довкілля, уява, яка виявляється у всіх видах активності, – таку специфічну властивість дитячої особистості Н. Козирєва охарактеризувала як „творчу позицію”. Погоджуючись із науковцем, можна висловити думку, що творчі прояви зростаюча особистість може виявляти не лише в активних діях, реальних продуктах творчості, а в особливому не менш значущому творчому процесі.

Особливість творчості дошкільників розкривається у працях В. Кудрявцева. Заслуговує на увагу зауваження науковця про те, що на дошкільника варто дивитися крізь призму суб'єктивної новизни продуктів творчості. Психолог вважає, що входження дошкільника у світ людей постає як неперервний ланцюг „відкриття для себе”. Результат „відкриття для себе” полягає не лише у створенні і засвоєнні нових предметів та явищ, а й змінах в самій дитині, виникненні нових способів її діяльності, знань, умінь. „Відкриття для себе” є переважно „відкриттям себе” часто не усвідомленим самою дитиною. На перший план виступає не об'єктивна, а суб'єктивна новизна продуктів творчості – „творчість для себе” стає „творчістю для інших” – дитина відкриває довкіллю нове про себе.

Вагомими для розуміння досліджуваного явища є наукові тези В. Моляко. Як вважає вчений, у деяких видах творчої діяльності діти дошкільного віку можуть здійснювати просто „мікровідкриття суб'єктивного масштабу”, а дитячу творчість слід розуміти як створення дитиною суб'єктивного, значущого для неї продукту, що по-новому характеризує створений

образ: різних варіантів зображення, рухів тощо. На думку Т. Піроженко, фантазування і творчість згасають та знижуються у дітей старшого дошкільного віку. Таке явище фахівець пояснює тим, що з віком діти, привласнюючи соціально задані норми, неминуче стають реалістами, і прояви творчості у багатьох ситуаціях життєдіяльності дитини не здобувають особистісно-значущої цінності.

Доречно також розглянути характерні ознаки творчості дітей. Досліджуючи проблему креативності Дж. Гілфорд та Е. Торенс виокремили ознаки, що притаманні творчості дітей, зокрема: оригінальність, здатність по-новому нестандартно розв'язувати проблеми, що в дошкільному віці виявляється в ігровій та художній діяльності; семантична гнучкість – словесна гнучкість мислення виявляється у дітей як підвищена чутливість до мовлення, як мовленнєва творчість – утворення нових слів, рим тощо; образна адаптивна гнучкість як найтиповіша форма прояву творчості в дошкільному віці – здатність дитини виділяти функції об'єкта таким чином, щоб побачити в ньому нові можливості.

Підкреслюючи пріоритетність емоційної сфери зростаючої особистості, О. Запорожець, Л. Парамонова зазначають, що ознакою творчості дошкільників є притаманна діяльності дитини емоційність, прагнення шукати й багато разів апробувати та отримувати втіху, набагато більшу від процесу, аніж від результату.

І. Лернер вважає, що характерними ознаками творчості зростаючої особистості є:

- можливість і спосіб продукування ідей;
- самостійне перенесення раніше засвоєних знань у нову ситуацію;
- віднаходження нових функцій предмета;
- виявлення проблеми у стандартній ситуації;
- бачення структури об'єкта;
- здатність до альтернативних рішень;
- комбінування раніше засвоєних способів діяльності з новими.

Пояснюючи особливість процесу творчості дитини Н. Гавриш зазначає, що творчі здобутки у будь-якій діяльності зумовлені певним рівнем компетентності, розвитком емоційно-чуттєвої сфери. Творчість пов'язана із самостійно народженим оригінальним задумом, добиранням оригінальних засобів його реалізації та створенням нового унікального творчого продукту. Зокрема, науковець підкреслює велику роль, яку відіграє мовлення в цьому процесі, незалежно від змісту і предмета творчої діяльності.

У старшому дошкільному віці основним структурним компонентом розвитку творчості дитини стає проблемність, яка забезпечує постійний потяг дитини до нового та виявляється у пошуку невідповідностей та суперечностей у власній постановці нових запитань і проблем. Виділяючи різні аспекти творчості дошкільників, фахівці висловлюють спільну думку про синкретизм (поєднання або злиття несумісних і не порівнюваних образів мислення та поглядів) як особливу властивість, що передбачає набуття дитиною нового особистісного досвіду. Категорія самовираження відіграє важливу роль у розвитку потенційних творчих можливостей дитини та становить собою її „саморух”. Дорослий, створюючи умови для самовираження дитини, пробуджує тим самим у неї творчу активність [1; 4; 6; 7].

Для з'ясування особливостей явища, що досліджується, значущим є доробок науковців А. Аніщук, Л. Березовської, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Дронової та інших. Зокрема, особливість творчого мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку розкрито у доробку Н. Гавриш. На думку фахівця, мовленнєво-творча діяльність дошкільника задовольняє його головну потребу в самоствердженні та самореалізації. Мовленнєво-творча діяльність виступає засобом самовираження зростаючої особистості. Н. Гавриш зазначає, що мовленнєва творчість дитини має прояви у спілкуванні з однолітками і дорослими через самопрезентування і фантазування – у „щиросердності, відвертості творчих поривань, емоційному запалі” .

У працях А. Богуш, Л. Березовської обґрунтовано визначення поняття „творче мовленнєве самовираження дошкільників”, сутність якого полягає у вмінні дитини розкрити своє „Я”, у творчій розповіді виявити свою індивідуальність і неповторність [3]. Заслужують на увагу результати дослідницької роботи А. Аніщук. Фахівець, досліджуючи мовленнєве самовираження дітей дошкільного віку у процесі життєдіяльності, надає

перевагу мовленнєвому розвитку дошкільників, який охоплює вміння висловлюватися, передавати словом різноманітні життєві враження, почуття, ставлення.

Проведений аналіз наукових праць засвідчив, що розвиток особистості дошкільника пов'язаний зі зміною його ставлення до навколишнього світу та самого себе, зокрема кожна зміна виступає новим етапом у розвитку свідомості та самосвідомості дитини. Наявність самосвідомості й саморегуляції поведінки є показником становлення у дітей уже на етапі дошкільного дитинства елементарних форм „Я - концепції”. Це слугує підставою зазначити, що процес творчого самовираження дошкільника у різних видах художньо-творчої діяльності, у тому числі і в музичній, пов'язаний з розвитком самосвідомості зростаючої особистості [1; 2; 3; 7].

Теоретичний аналіз праць науковців з означеної проблеми показав, що дошкільне дитинство є найбільш чутливим періодом розвитку творчості. Дитина готова до соціалізації, а з іншого боку – ще не соціалізована, у віці близько трьох років у неї з'являється потреба діяти, як дорослий, „зрівнятися з дорослим” (Д. Ельконін). Особливості зазначеного вікового періоду полягають у надзвичайній сприятливості дитини до творчості, високому рівні спостережливості, уяви, фантазії, чутливості до мови, що є основою для реалізації дитиною дошкільного віку свого природного потенціалу у різних видах діяльності (О. Запорожець, Л. Венгер, Л. Виготський, О. Дяченко та інші).

У процесі виокремлення ефективних форм, методів і прийомів сприяння творчості досліджуваних та їхнього упровадження в практику роботи дошкільних навчальних закладів були враховані думки фахівців Л. Артемової, І. Беха, Л. Виготського, В. Дружиніна, О. Кононко, О. Матюшкіна, М. Монтессорі, В. Моляко, О. Савченко, Т. Піроженко, К. Роджерса та інших. Науковці визнали найбільш ефективними ті програми, в котрих основоположним та першочерговим завданням є розвиток особистості дитини, актуалізація нею своїх сутнісних сил.

В аспекті вищенаведеного ваги набуває твердження М. Монтессорі, згідно з яким, найважливішою передумовою розкриття зростаючою особистістю свого внутрішнього світу є її вільна, самостійна діяльність у створених дорослими сприятливих умовах. На думку вченої, дорослому відведено роль опосередкованого учасника та організатора, який стимулює активність дитини, заохочує її проявити ініціативу та творчість. Спорідненим до попереднього є міркування К. Роджерса, за словами якого, не можна форсувати та штучно пришвидшувати розвиток дитини, а необхідно створювати сприятливі умови для вияву її сутнісних сил та цілковитої реалізації потенційних можливостей особистості.

Значущим для нашого дослідження є принципове концептуальне положення О. Савченко, стосовно того, що „навчання виховує, але значно глибше, систематичніше виховує організація життєдіяльності дитини, що виступає як поле впорядкованої свободи дитини, коли її виховують вільною, але з почуттям відповідальності...”. Цілковито погоджуючись із цим, О. Кононко зазначає, що виховання і навчання, орієнтоване не на формування в дитини механізму саморозвитку, а на кінцевий продукт – здатність у діяльності та поведінці відтворювати соціально задані зразки, не сприятиме розвитку творчості дошкільника, його вмінню самоорганізовуватися, приймати елементарні рішення, виявляти вигадку і фантазію, висловлювати свої судження, довіряти власній самооцінці [7]. Таким чином, для того, щоб дитина дошкільного віку об'єктивувала себе, творчо проявила своє „Я”, реалізувала повною мірою свій природний потенціал, дорослим у родині та дошкільних навчальних закладах потрібно створювати сприятливі для цього умови. Як свідчать висновки фахівців та експериментальні дані проведеного нами дослідження, значущий вплив на дітей справляють батьки та педагоги.

Потрібно зазначити, що дорослий, як правило, виступає керівником дитячої продуктивної діяльності, а не партнером. У такому традиційному навчально-виховному процесі потребу дитини в творчій самореалізації, здійсненні природної активності гальмують через педагогічну позицію щодо неї як об'єкта виховного впливу. Тому важливо розширити коло взаємодії дорослого й дошкільників у процесі різних видів художньо-творчої діяльності, в якому педагог, виявляючи творчість, розкриває тим самим шлях до творчої самореалізації зростаючої особистості. Вважаємо за потрібне ще раз наголосити на важливості взаємодії дитини і дорослого. Адже, як слушно зауважив Л. Виготський, у

творчому процесі важлива особистісна взаємодія, – саме за такої умови, на думку автора, педагог і зростаюча особистість будуть творчо розвиватися й реалізовувати власний природний потенціал. Педагог як носій „цінностей культури” у процесі самореалізації наповнює змістом світ цінностей дитини в найбільш сенситивний період її розвитку. За Л. Виготським, співтворчість дорослого і дитини, їхній діалог є унікальним творчим союзом, завдяки якому у дошкільника виникає потреба творчо виразити й проявити себе. Цінністю спільної творчої діяльності є не лише її кінцевий матеріальний продукт, а й особистісні новоутворення, що виникають у процесі співтворчості [5].

Вихователь, за визначенням В. Петровського, це професійна роль, яка полягає в тому, щоб узяти на себе відповідальність за умови, характер і перспективи розвитку особистості іншого, тобто вихованця. Зокрема, у процесі діяльності педагогові постійно доводиться віднаходити у творчому пошуку найбільш оптимальний шлях вирішення педагогічних завдань, що потребує самостійності, здібності до творчості. За словами фахівця, взаємодію вихователя і дитини потрібно вибудовувати на „відображеній суб'єктності”, у процесі котрої вихователь виступає як джерело перетворення життєвих ситуацій у значущому для дитини напрямі, що змінює її погляд на речі та явища, ставить перед нею нові завдання. Як зауважує В. Слободчиков, створення сприятливих умов обумовлює розвиток зростаючої особистості, закладений у ній спосіб пізнання, переживання, перетворення, самостійно вибраний дитиною, забезпечує прояви здібностей, творчості, що, у свою чергу, слугує її саморозвитку [9].

На думку І. Бега, „провідна виховна позиція має передбачати створення таких умов, які б забезпечували оптимальні можливості самовираження вихованця, його самоутвердження, прояви його таланту [2, с. 237]. Як наголошує фахівець, співзвучність суб'єктів виховання – особистості дитини й особистості педагога – є передумовою ефективного впливу на розвиток дитини. Лише особистісно орієнтована модель виховання досягає розвивальної мети, оскільки спрямована на усвідомлення вихованцем себе як особистості, на вільне й відповідальне самовираження. Це передбачає розуміння, прагнення та вміння вихователя зберігати і підтримувати самотність дитинства, перетворення взаємин формальних на особистісні. Дитина має відчувати себе індивідуальністю, а дорослий спрямовувати зусилля на розвиток її світогляду, самосвідомості, базових якостей. Це можливо на тлі „актуалізованого ансамблю позитивних емоцій вихованця”. В іншому разі, за висновком І. Бега, можливе виникнення різноманітних виховних ускладнень, тому створення необхідного емоційного середовища має стати „першочерговим завданням вихователя”.

У розгорнутому дослідженні підґрунтям окреслення педагогічних умов виступили наукові засади щодо: формування позитивного „образу-Я” (Л. Артемова, О. Кононко, М. Чистякова, І. Кузьмичева та інші); суб'єкт-суб'єктна взаємодія педагога та дитини у процесі різних видів діяльності (І. Бех, Л. Виготський, Т. Піроженко, В. Петровський, О. Матюшкін, В. Слободчиков та інші); розвиток творчості у музичній діяльності (О. Лобова, С. Нечай, В. Рагозіна, А. Яфальян та інші); інтеграція різних видів мистецтв (Н. Гавриш, Л. Масол, Н. Миропольська, Б. Юсов, Р. Чумичева, Г. Шевченко та інші); оптимізація особистісного самовираження дошкільників у різних видах художньої діяльності (А. Аніщук, А. Богуш, Л. Березовська, О. Дронова та інші).

Враховуючи складність досліджуваного явища, яка обумовлена багатьма складовими, важливо наголосити, що для його розвитку буде неправомірним окреслити якусь одну сприятливу умову. Не викликає сумніву необхідність виокремлення цілого комплексу, у якому кожна умова знаходиться у тісному взаємозв'язку з іншими, забезпечуючи тим самим ефективне досягнення мети та вирішення поставлених задач.

Сприяння оптимізації творчості дошкільників відбуватиметься завдяки впровадженню у практику дошкільних навчальних закладів спеціально розроблених *форм і методів* (підбір бесід, мистецтвознавчих розповідей, вправ, етюдів, завдань, ігор, музичного репертуару, прийомів арт-терапії, тематики семінарів, родинних зборів, консультування, педагогічних нарад, семінарів, тренінгів тощо). З-поміж них можна виокремити: вправи на формування позитивного образу „Я” (Л. Артемова, А. Аніщук, О. Кононко, Т. Піроженко, М. Чистякова, В. Царьова та інші); методика „музичного фантазування”, практика аудіального розвитку

дітей дошкільного віку (С. Нечай, А. Яфальян); методика „школа партнерства” (Н. Герд, Л. Пікулева).

Бесіди та мистецтвознавчі розповіді про різні види мистецтва, бажано, щоб включали проблемні, пошукові завдання, створення уявної ситуації, співвідношення власних переживань і емоцій за змістом творів; моделювання образно-виражальних засобів – ігри-уподібнення; ігри-фантазування, ігри-асоціації стимулюють дитину до самостійного пошуку адекватних засобів виразності у процесі художньої діяльності, розвитку уяви, фантазії, здатність продукувати нові ідеї, віднаходити нестандартне вирішення завдань, а також з метою стимулювання творчості зростаючої особистості доречно використовувати такі прийоми як: „порівняння і співставлення”; „яскравого контрасту”, „вигадування вже вигаданого”, „входження в казку” тощо.

Розвиток творчості дошкільника, його самостійність залежать від суб'єкт-суб'єктного характеру спілкування педагога з дитиною. Суть партнерства в спілкуванні дитина-дорослий полягає не тільки у спільній діяльності – основою є самореалізація кожного суб'єкта виховного процесу, тобто педагог має можливість виявити себе як особистість – розвиватися так само, як дитина. Важливо, щоб у творчому співбутті дитина бачила поряд із собою не лише педагога, який тільки навчає та передає їй свій досвід та знання, а творчого, старшого партнера, здатного до саморозвитку, соціального „архітектора” способу життя дитини, який під час співробітництва з нею допомагає їй заявити про себе. Лише у такому випадку сам педагог і зростаюча особистість отримують право на індивідуальну творчість. Активність педагога є творчим пошуком конкретних дій у визначеній ситуації стосовно конкретної дитини, тобто методика виховної роботи щоразу, по суті, народжується заново, оскільки вихователь, реалізуючи особистісно орієнтований підхід, за потреби оновлює, вміло підбирає ефективні форми, методи і прийоми, враховуючи цілісну характеристику індивідуальності кожної дитини старшого дошкільного віку. Як слушно зауважив Ш. Амонашвілі, у творчій діяльності кожного педагога народжується, успадковується та розвивається заново багатовіковий досвід гуманного, оптимістичного і життєствердного спілкування наставника з дітьми – творче бачення світу, зокрема відкриття звичного в незвичному і незвичного в звичному. Розкриваючи значення дорослих у розвитку особистості дитини, реалізації її природного потенціалу, А. Маслоу зауважив, що для старших дошкільників не лише важливе доброзичливе ставлення до них дорослих і можливість співпраці з ними, а особливої значущості набуває повага, розуміння, співпереживання батьків та педагогів дитині.

На думку Р. Немова, у дитини-дошкільника виникає „прагнення визнання” та схвалення з боку навколишніх. Із цієї якості, як із загального коріння, за сприятливих умов виростає потреба почуття впевненості в собі, потреба досягати успіхів, самостійність, цілеспрямованість і т. д. Саме тому, підсумовує науковець, так важливо розуміти, що негативний досвід спілкування не сприяє, а навпаки гальмує прагнення дитини до самоствердження, що негативно відображається на розвитку дитячої особистості. Підкреслюючи безперечне значення довіри, поваги дорослих до дитини, Ю. Аркін вважав, що завдання дорослих полягає в заохоченні дитини діяти самостійно. Дорослий має з довірою чекати, поки вона сама зробить те, що в міру її можливостей, те, що їй під силу зробити самостійно.

Для повноцінного розвитку особистості недостатнім є лише догляд за дитиною, їй необхідна інформація з навколишнього світу. Підкреслюючи значущість дорослого для дитини, В. Слободчиков зазначив, що дитинству притаманне прагнення до доповнення, потреба і здатність до освоєння буття. Потреба у співробітництві з дорослими виникає ще в ранньому дитинстві, коли дорослий цілком забезпечує усі життєві потреби дитини. У будь-якій оцінці для дитини важливою є увага з боку дорослого. У ранньому віці дитина ще не розуміє звернених до неї слів, не виділяє самого змісту оцінки, але є чутливою до емоційного ставлення дорослих [9].

Співзвучною з попередньою є думка В. Мухіної. За її словами, емоційна близькість та позитивна емоційна підтримка значущим дорослим дитини викликає у неї потребу в ідентифікації, значною мірою впливає на її поведінку та особистісний розвиток. У дослідженні Н. Портницької наслідування значущих для дитини дорослих є механізмом

формування у неї самосвідомості та самооцінки, оскільки наслідуючи, аналізуючи дії інших, дитина пізнає не лише навколишній світ, але й саму себе, свої можливості, буде власне бачення світу, включається до системи соціальних стосунків.

На думку психолога Ю. Гіппенрейтера, у дитини з перших днів життя з'являється величезна потреба в любові, визнанні, відчутті потрібності іншим, яка є найнеобхіднішою умовою особистісного розвитку. Цю потребу, за словами автора, задовольняють через вербальне і невербальне спілкування у родині, суть якого полягає у привітному погляді, ласкавих дотиках, прямих висловлюваннях: „Як добре, що ти є на світі“, „Я рада тебе бачити“ тощо. Доброзичливе ставлення до дитини в родині стає тим фундаментом, на якому вибудовується інтерес до довкілля, формуються конструктивні соціальні контакти, позитивна самооцінка зростаючої особистості, здатність творчо реалізувати себе у житті. Центральним принципом установа такого доброзичливого ставлення, повага до „Я“ дошкільника є принцип безумовного „прийняття дитини“, що відіграє значуще значення для розвитку її особистості. Отже, основою такого міжособистісного спілкування виступає переважно довіра, доброзичливість. За умови діалогічного особистісного спілкування зростаюча особистість виробляє власне ставлення, яке передбачає ціннісну особистісну позицію як до іншого, так і до себе самої.

Робота з батьками полягає у консультуванні, залученні дорослих до спільного виконання творчих завдань разом з дітьми, проведенні родинних зборів, участь батьків у тренінгах. Таким чином, в обґрунтуванні педагогічних умов, форм і методів розвитку досліджуваного явища, до уваги беруться виокремлені у результаті дослідницької роботи основні аспекти: об'єктивація прагнення, бажання дошкільника заявити своє „Я“; розвиток креативності як особистісної якості дитини; сприяння вільному прояву творчості у різних сферах життя; оволодіння адекватними образно-виражальними засобами для повноцінного вираження свого „Я“; налагодження партнерського спілкування між дорослим і дитиною, встановлення атмосфери співтворчості.

Самореалізація, повноцінне розкриття свого творчого потенціалу виступає метою та запорукою успішного буття людини в світі. У психології та педагогіці розглядаються проблеми самореалізації та самовираження в контексті самоздійснення вільної особистості, надання їй можливостей реалізувати себе переважно у творчій діяльності. У науковій літературі „вираження“ кваліфікується як прояв внутрішнього у зовнішньому, суті у явищі, суб'єктивного в об'єктивному. Особистість реалізує своє „Я“ як суб'єкт культури, об'єктивує свої здібності й можливості у процесі творчості. Творчість завжди пов'язана з бажанням людини виразити себе. Зовнішні прояви поведінки та діяльності дають змогу зрозуміти думку, почуття, наміри, здатність особистості, засвідчують її творчий потенціал. Основою різних форм творчого самовираження є прояв людиною свого „Я“, потреба „стати собою“ – тобто самореалізуватися (Л. Виготський, Д. Богоявленська, О. Мелік-Пашаєв, Я. Пономарьов та інші).

Проблема творчого самовираження є актуальною для раннього онтогенезу, який характеризується високим рівнем спостережливості, уяви, фантазії, чутливості до мови. Усе наведене у сукупності виступає основою реалізації дитиною-дошкільником свого творчого потенціалу у різних видах діяльності (О. Запорожець, Л. Венгер, Л. Виготський, О. Дяченко, В. Давидов та інші).

Узагальнення класичної та сучасної психології й педагогіки дають змогу стверджувати, що основні новоутворення дошкільного дитинства (перший схематичний абрис цілісного світогляду; внутрішні етичні інстанції; зародки почуття совісті як внутрішнього регулятора моральної поведінки; супідрядність мотивів, перевага продуманих дій над імпульсивними; елементарні форми довільної поведінки, прагнення керувати своїми вчинками; особиста свідомість, елементарне усвідомлення свого обмеженого місця в системі відносин з оточуючими, зародкові форми адекватної самооцінки) засвідчують факт становлення дошкільника як особистості, перетворення його на суб'єкт різних видів діяльності. Підґрунтям творчого самовираження є різні види мистецтва. Ланкою, яка пов'язує дитину і мистецтво, є художньо-творча діяльність. Створені сприятливі умови для розвитку дитячої художньої творчості дозволяють зростаючій особистості виразити власні думки, почуття,

бажання, ставлення до себе та інших шляхом віднаходження адекватних образно-виразних засобів і реалізувати свій потенціал.

Здійснена наукова розвідка не претендує на вичерпне висвітлення проблеми, тому перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у визначенні впливу різних соціальних інституцій на явище, що досліджується, окреслення ефективних засобів і способів розвитку сутнісних сил зростаючої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
3. Богуш А. М. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : монографія / Богуш А. М., Березовська Л. І. – Одеса : М. П. Черкасов, 2008. – 203 с.
4. Большой толковый психологический словарь: основные термины и понятия по психологии и психиатрии : [в 2-х т.] / Артур Ребер. – М. – Т. 2 : П–Я. – 2003. – 560 с.
5. Выготский Л. С. Психология искусств / Лев Семенович Выготский. – М. : Педагогика, 1987. – 344 с.
6. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. В. Дуткевич. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 91 с.
8. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія / Олена Леонтіївна Кононко. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.
9. Марковская И. М. Тренинг взаимодействия родителей с детьми / И. М. Марковская. – СПб : Речь, 2005. – 150 с.
10. Слободчиков В. И., Исаев Д. Н. Основы психологической антропологии. Психология развития человека / В. И. Слободчиков, Д. Н. Исаев. – М. : Издательство : Школьная пресса. – 2000. – 416 с.

Рецензент: д. псих. н., проф. Кононко О.Л.